FİİL TEŞKİLİ

Hitit Dilinin fiil kök yapısını açıklayabilmek için ilk önce fiil yapımında kullanılan suffixler ele alınacaktır.

-ahh- eki isim veya sıfatın stative (durgun-durum bildiren) durumunu etken hale getirir, yani aktiftir ve fiile temel sözcüğün anlamını yerine getirme yükümlülüğü verir.

šarazzi- "yukarıdaki, üstün" → *šarazziyahh-* "kaldırmak, yukarıya çıkarmak, üstün gelmesini sağlamak"

nakki- "önemli, ciddi, ağır" → *nakkiyahh-* "önemli hale getirmek, ağırlaştırmak"

idalu- "kötü" →*idalawahh-* "kötüleştirmek, kötü yapmak"

kurur- "düşman(ca), düşmanlık" → kururiyahh- "düşmanlık yapmak, düşmanca davranmak, savaşmak"

-ann(a)i- ekiyle türetilen filler bir süreklilik (iterativ-durativ) ve alışkanlık (habitativ) ifade eder. Yani türediği köke süreklilik kazandırır. Bu Türkçe'de "devamlı olarak, devamlılık" kelimeleriyle ifade edilebilir.

iya- "gitmek, yürümek" → *iyannai-* "sürekli olarak gitmek, devamlı olarak yürümek, yürüyüşe geçmek"

walh- "vurmak" → *walhannai-* "devamlı olarak vurmak, kesintisiz vurmak"

parh- "kovalamak" →*parhannai-* "sürekli kovalamak"

***Bu şekilde türetilen fiillere Hititçede çok yaygın kullanılan gerçek iterativ-durativ eki *-šk-* eklenerek anlamları daha da güçlendirilir ve pekiştirilir.

walh-/ walhannai- "vurmak, sürekli olarak vurmak" → *walhannešk-* "hiç durmadan usanmadan, sürekli olarak vurmak, (düşmanlardan) her birini teker teker vurmak"

hewai- /hewannai- "(yağmur) yağmak" → *hewannešk-* "ardı arkası kesilmeden, bardaktan boşanırcasına yağmak".

huittiya-/ huittiyannai- "çekmek" → *huittiyannišk-* "sürekli, hiç ara vermeden çekmek"

parš- "parçalamak" →*paršiyannešk-* "(ekmekleri) birbiri ardına parçalamak"

-eš- ekiyle türetilen fiil, geçişsizdir (*Nesnesi olmayan veya nesne alamayan fiiller geçişsizdir. Yani cümledeki yükleme "neyi, kimi?" sorularını sorduğumuzda eğer bir cevap alamıyorsak, o fiil geçişsizdir.*) ve temel sözcüğün anlamını taşır.

idalu- "kötü" →*idalaweš*- "kötü olmak, kötüleşmek, fenalaşmak"

parkui- "temiz" → *parkueš*- "temiz olmak, temizlemek"

šalli- "büyük" →*šalleš*- "büyümek, büyük olmak"

mekki- "çok" → *makkeš*- "çoğalmak, artmak"

alpu- "kör, aşınmak (bıçak, sivri uç)" → *alpueš*- "körleşmek"

tepu- "az" →*tapaweš*- "çok az sayıda olmak, azalmak"

ekuna- "soğuk" → *ekuneš*- "soğumak"

hašteliya- "kahraman" →*haštaleš*- "kahramanlaşmak"

-nin- çekim eki sözcüğün sonunda değil, içine gelir ve bundan dolayı

infix (sözcük kökünün içine eklenen bir ektir) denir.

Türetilen fiillere ettirgen (kausativ) anlam verir. Geçişli fiillere –r, -tır, -t ekleri getirildiğinde fiil geçişliliğini devam ettiriyorsa bu fiillere Ettirgen fiiller denir.

hark- "yok olmak" → *harnink*- "yok etmek, tahrip etmek"

ištark- "hastalanmak" → *ištarnink*- "hasta etmek"

ninink- "rahatsız etmek"

šarnink- "kefaret vermek"

-nu- eki en yoğun şekilde kullanılan ve üretken geçişli (ettirgen/kausativ) fiil türetme ekidir.

ar- "varmak" → *arnu*- "ulaştırmak, götürmek"

war- "yanmak" →*warnu*- "yakmak, ateşe vermek"

link- "yemin etmek" → *linganu*- "yemin ettirmek"

hark- "yok olmak" → *harganu*- "yok etmek, mahvetmek" (*harnink*- ile aynı!)

weh- "dönmek" →*wahnu*- "döndürmek, çevirmek"

pahš- "korunmak" →*pahšanu*- "korumak"

hatk- "kapatmak" → *hatkanu*- "daraltmak" (krş. *hatkešnu*- "daraltmak, sıkıştırmak")[1]

[1] Ünal, 2019: 174.

*** ***-nu-*** ekiyle bazı durumlarda sıfat ve isimlerden -*ahh*- ekiyle türetilen fiilerle benzer anlam taşıyan fiiller türetilir. Ve hepsinde de ettirgenlik (kausativ) anlam görülmez.

mališku- "zayıf" → *mališkunu*- "zayıflatmak"

daššu- "güçlü" →*daššanu*- "güçlendirmek"

šalli- "büyük" → *šallanu*- "büyük yapmak, büyütmek"

tepu- "az" →*tepnu*- "azaltmak"

parkui- "temiz" →*parkunu*- "temizlemek"

ešhar- "kan" →*ešharnu*- "kana/kırmızıya bulamak, kanlı yapmak"

-šk***- eki önceden de bahsettiğimiz gibi, en yoğun şekilde süreklilik, devamlılık, alışkanlık, paylaştırma ifade eden fiiller türetir.

da- "almak" →*dašk*- "sürekli olarak almak veya hepsinden, tüm çeşitlerinden azar azar almak."

pai- "vermek" →*pešk*- "sürekli vermek veya hepsinden biraz biraz vermek"

ep- "tutmak" →*appišk*- "sürekli tutmak"

ak- "ölmek" → *akkišt*- "sürekli ölmek, kitle halinde ölmek"

eku- "içmek" → *akkušk*- "içirmek"

punuš- "sormak" → *punušk*- "sürekli olarak sormak, soruşturmak"

Iterativin (yinelemeli/tekrarlamalı) kullanımı için aşağıdaki metin yeri örnektir:

nu GAL DUMU É.GAL NINDA.GUR$_4$.RA$^{HI.A}$ *daškizzi na-aš* LUGAL-*i peškizzi na-aš* LUGAL-*uš* ^{GIŠ}BANSUR-*i kez kezziya paršiyanduš zikkizzi*

"*Saray Oğlanı somun ekmeklerinin her birinden alır ve hepsini de teker teker krala verir. Kral onların her birisini parçalanmış olarak masanın üzerinde bir şuraya bir oraya yerleştirir.*"

LUGAL-*uš arta nu-kán* UGULA $^{LÚ.MEŠ}$MUHALDIM NINDA.GUR$_4$.RA$^{HI.A}$ ^{GIŠ}BANSUR-*az daškizzi na-aš* LUGAL-*i para appiškizzi* LUGAL-*uš-kán QATAM zikkizzi na-aš* UGULA $^{LÚ.MEŠ}$MUHALDIM *kedaš* DINGIR^{MEŠ} *paršiyannai*

"*Kral ayağa kalkar. Aşçı başı somun ekmeklerinin her birini teker teker masadan alır ve her birini teker teker krala tutar. Kral her birisine teker teker elini dokundurur. Ve aşçı başı şimdi onları o tanrılara teker teker böler/parçalar.*"

^{SAL}*palwatallaš 1-ŠU palwaizzi* $^{\text{SAL.MEŠ}}$*hazqara-ma išhamiškanzi*

"Alkışçı kadın bir kez alkış tutar, hazqara- kadınlarından her biri tek tek şarkı söyler."